

БАЛДАРГА БИЛИМ БЕРҮҮДӨ ЖАНА ТАРБИЯЛООДО ПЕДАГОГИКАЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ

Макалада бүгүнкү күндө балдарга билим берүүдө жана тарбиялоодо педагогикалык технологиялардын айрым маселелери чагылдырылган.

Азыркы учурда экономиканын жана маданияттын тез жана гормониялуу өсүүсүнүн кызыкчылыктары коомдун башкы өндүргүч күчү жана эң жогорку байлыгы катары адамдын калыптануусунда, балдарга билим берүүдө жана ар тараптуу тарбиялоодо жаңыча инновациялык мамилелер талап кылынууда.

Демек, бүгүнкү күндө мугалимдерге коюлган талаптарга токтолсок, б.а., конкреттештирсек, балдарга билим берүүдөгү жана тарбиялоодогу педагогикалык технологиялардын айрым маселелерин чечмелесек болот.

Педагогикалык процессте технология идеясынын пайда болушу илимий-техниканын теориялык жана практикалык жактан жетишкендиктер менен байланыштуу болгон. Педагогикалык технологиянын изилдениши өткөн кылымдын 60-жылдарында адегенде Американын, андан кийин Европанын мектептеринде башталган. Аны негиздөөчүлөр Дж. Кэрролл, Д.Брунер, Д.Хамбиллин, Г.Гейс, В.Коскарелли, ал эми Россияда П.Я.Гальперин, Н.Ф.Талызина, Ю.К.Бабанский ж.б. эсептелет. Азыркы убакта «технология» деген түшүнүк иш-аракеттин бардык түрүндө колдонулат [1].

Өндүрүштө технология түшүнүгү сапаттуу продукцияларды иштеп чыгуунун биргелешкен жолдору, түрлөрү болсо, ал эми педагогикада көп жылдар бою «ыкма», ошондой эле «усул» деп колдонуп келген. Ал жөн эле методдордун жыйындысы эмес, сапаттуу, көңүлдөгүдөй, каалаган нерселерди жасоо, ал үчүн ар кандай каражаттардын баарын колдонуп (ишкерлер, чыгармачыл адамдар, алдыңкы станоктор, инструменттер ж.б.), эң мыкты нерселерди иштеп чыгаруу түшүнүгү эсептелет.

Технологиянын негизги звеносу (өндүрүштүк, социалдык ж.б.) болуп анын жыйынтыгы эсептелет.

Планда каралган нерсе сапаттуу жасалганда гана, аны «технология» катары кабыл алышат. Эгерде начар иштетсе, анда жаңы жолдорду издеп, жаңы ыкмаларды табуу технологиясы деп аталат. Ал эми «педагогикалык технология» көп жылдар бою окуу процессинде техникалык каражаттарды колдонгондо гана айтылуучу. Азыркы учурда «педагогикалык технология» деген түшүнүк эмнени билдирет?

Ар бир доордун өзүнүн билим берүүгө койгон талабы бар. Доор алмашкан сайын талап да өзгөрөрөрү маалим. Көп жылдар бою ар бир адамды ар тараптан өнүккөн инсан катары тарбиялоо милдети чечилбей келет. Ага канча жыл керек? Канча окуш керек? (10 ж, 8 ж, 11 ж, же 12 ж., мектеп же университетпи?). Айтыш кыйын. Ал образ, идеал катары педагогиканын алдыга койгон максаты катары эсептелүүдө.

Алдыга койгон максат: окуу жана тарбия процессинин жыйынтыгы - эмнени, кимди даярдоонун диагноздук жыйынтыгы (диагноздук максат - педагогикалык термин жана максат аткарылдыбы-анализдөө, иликтөө) болгон.

Демек, педагогикалык технология - бул мугалимдин алдыга койгон максатты аткарууда колдонгон иш-аракетинин биринчи жыйындысы, же болбосо, педагогдун сапаттуу иш-аракетин илимий жактан долборлоо жана сөзсүз иш жүзүнө ашаарына көңүл буруу болуп саналат.

Ошондуктан педагогикалык максат профессионал-педагогдун гана аракетинен иш жүзүнө ашат. Ал аракет «технология» деп аталат.

Технологиянын «методика» деген түшүнүктөн айырмасы – иш билги мугалимдин гана аракети, ал эми «методика – бул окутуунун усулдары жана «ыкмалары», анда

мугалимдин жеке сапаты аныкталбайт, б.а., аны бардык мугалимдер өзүнүн иш аракеттеринде колдонушат [1].

Демек, технологияга түшүнүк берсек, чыгармачыл, эмгекчил, тажрыйбалуу жана мугалимдин аракетине тиешелүү категория.

Ал эми педагогикалык технология деген окутуунун жана тарбиялоонун технологиясы болуп саналат. Ошондуктан балдарга билим берүүдө окутуунун технологиясы, тарбия берүүдө тарбиялоонун технологиясын айырмалоо керектиги макалада сунушталат.

Эгерде тарбиялоонун технологиясына мүнөздөмө берсек, бүгүнкү күндө «тарбиялоо технологиясы» азыркы шартка ылайык анчалык терең изилдене элек, ошондой эле диагностика түзүү да мүмкүн эместиги аныкталган. Бардыгыбызга маалим болгондой, изилденген анализдер изилдөөнү, тактоону талап кылат. Ал эми окутууда окутуу процессинин жыйынтыгын текшерүүгө болот. Бир нече форманын негизинде, мисалы: суроо коюу, зачет, экзамен, текшерүү иштери ж.б. аркылуу [1].

Демек, балдарды тарбиялоодо тарбиянын жыйынтыгын билүү кыйыныраак экенин билебиз, себеби адамдын өнүгүүсүнө жашоонун көптөгөн факторлору таасирин тийгизет, коомдун өнүгүшүнө жараша адамдар да өзгөрүлөт. Ошол себептүү балдарды окутуу жана тарбиялоодогу ийгиликтер көптөгөн факторлор менен аныкталат жана бул факторлорду баркка албагандык сөзсүз түрдө ийгиликсиздикке алып келүүдө.

Андыктан мындай факторлор – окутуу жана тарбиялоонун методикасы, балдардын курактык өзгөчөлүктөрү, алардын өнүгүү деңгээли ж.б. ошондой эле жогоруда саналгандардан тышкары, балдардын өнүгүүсүнүн негизги фактору болуп педагогдун өзү саналат, ал окутуучунун жана тарбиялоочунун ролун өзүнө алат.

Демек, профессионалдык педагог бул өз убактысынын көп бөлүгүн балдарды тарбиялоого жана окутууга арнаган бирден-бир адам болуп саналат. Калган чоң кишилер, баланын ата-энеси өзүлөрүнүн профессионалдык проблемалары жана иш сарамжалдары менен иштешип, балдарга көп убактыларын бөлө алышпастыгын бардыгыбыз билебиз [3]. Ошондуктан эгерде педагогдор балдарды инновациялык технологиялардын жардамы менен окутуп, тарбиялашпаса, бир нече муундан кийин коом өзүнүн өнүгүүсүн жоготмок.

Андыктан азыркы цивилизациялык коомдо педагог эң негизги фигура болуп саналат. Эгерде педагогдун ордунда профессионалдык жактан жетишсиз даярдалган адамдар иштесе, биринчиден, балдар кыйналышат, аларда билим берүүдөгү жоготууларга алып келет. Ал коомдо төмөндөгүдөй шарттардын түзүлүшүн талап кылат: окутуучулар жана тарбиялоочулар балдар менен иштөөгө интеллектуалдык жана педагогикалык технологиялык жактан жакшы даярдалыш үчүн педагогго болгон психологиялык талаптар коюлат.

Булардын арасынан башкы жана экинчи даражадагы талаптарды бөлүүгө болот. Башкы талаптарсыз жогорку квалификациядагы окутуучу жана тарбиялоочу болууга мүмкүн эмес. Экинчи даражадагы талаптар педагог үчүн сөзсүз түрдө деле эмес, бирок ал башка инсанды жогорку технология менен окутууга жана тарбиялоого жөндөмдүү кылат. Башкы жана экинчи даражадагы талаптар психологиялык жактан педагогдун пикирлешүүсү жана ишмердүүлүгү катары кирет, ошондой эле балдарды окутуп, тарбиялоо үчүн пайдалуу болгон анын жөндөмдүүлүгүнө, билимине, билгичтигине, б.а., педагогикалык технологияларына көңүл бурулат.

Педагогго коюлган башкы жана туруктуу талап бул - педагогикалык ишмердүүлүк, балдарга болгон сүйүү, балдарды окутуу боюнча атайын билиминин бар болушу, кеңири эрудиция (көптү билүү), педагогикалык интуиция (туюу жөндөмдүүлүгү), жогору өнүккөн интеллект, жалпы маданияттын жана нраванын жогорку деңгээли, балдарды окутуу жана тарбиялоонун ар кандай технологияларына профессионалдуу ээ болуу [3]. Эгерде жогорудагы факторлордын бирөө эле жок болсо, педагогикалык иш аракеттер жана технологиялар талап кылынаары шексиз. Ошол себептүү билим берүү системасы бул кайра түзүүдөн артта калбашы керек, анткени билим берүү социалдык сферада пайда

болот, бирок толугу менен аны жетишерлик балдарга билим берүүдө сөзсүз түрдө технологиялардын негизинде иш жүзүнө ашары бизге маалым. Ошондуктан коомдогу өзгөрүүлөр окутуудагы жана тарбиялоодогу жаңы технологиялардын максаттарын көздөйт.

Алар өз мезгилинде педагогго берилген бир нече инновациялык талаптарды аныктайт. Андыктан бул талаптарды өз мезгилинде жана так ишке ашыруу үчүн төмөнкүлөрдү аткаруу керектиги зарыл:

- коомдун саясий, социалдык жана экономикалык өнүгүшүндөгү тенденцияларды туура баалоо ;

- коомдук тынымсыз өнүгүшү үчүн ошол коомдо адамдардын кандай сапатка ээ болушу керек экендигин аныктоо ;

- орто мектепте окуган балдар кандай жакшы жактарга кызыгышы жана кандай кемчиликтерден качышы керек экендигин аныктоо ;

- коомго зарыл болгон, инсандын өнүгүшү жана калыптанышы менен камсыз кылынган азыркы мезгилдеги педагог кандай болушу керек экендигин түшүндүрүү [1].

Коомдун азыркы мезгилдеги прогрессивдүү өнүгүүсүнүн башкы тенденциясы - бул жашоонун демократизациясы, б.а., балдарга билим берилишинде жана тарбиялоодо педагогикалык технологиянын келип чыгышы күтүлөт.

Ошондуктан педагогдун төмөнкүдөй жалпы жана атайын жөндөмдүүлүктөрү аныкталат.

Педагог өз ишин ийгиликтүү аткарышы үчүн жалпы жана атайын жөндөмдүүлүктөргө ээ болушу керек. Жалпы жөндөмдүүлүктөрдүн катарына балдар каалагандай ишмердүүлүгүнүн жогорку жыйынтыгын аныктаган жөндөмдүүлүктөр кирет.

Ошондой эле балдардагы окуу ишмердүүлүгүнүн структурасын жана керектүү мотивациясын калыптандыруу жөндөмдүүлүктөрү да өзгөчөлөнөт.

Ал эми социалдык педагогикалык жөндөмдүүлүктөрдүн көпчүлүк бөлүгүн балдарды тарбиялоого болгон жөндөмдүүлүктөр түзөт. Булардын ичинен төмөнкүлөрдү айырмалоого болот:

- башка балдардын ички абалын туура баалоо жөндөмдүүлүгү;

- ойлонууда, сезүүдө жана кылык-жорукта балдар үчүн мисал жана үлгү болуу жөндөмдүүлүгү;

- балдардагы жакшы сезимдерди, жакшы болгон каалоону жана умтулууну, балдарга жакшылык кылууну, жогорку нравалык максаттарды балоо жөндөмдүүлүгү;

- тарбияланып жаткан баланын жекечелик өзгөчөлүктөрүнө тарбиянын таасирине ылайыкташтыруу жөндөмдүүлүгү;

- адамдарда ишенимди калыптандыруу жөндөмдүүлүгү;

- ар бир бала менен пикирлешүүнүн керектүү стилин тандоо, аны калыптандыруу жана өз ара түшүнүү жөндөмдүүлүгү;

- өзүнө тарбиялануучулар тарабынан сыйлоо алуу, балдардын арасында абройго ээ болуу жөндөмдүүлүгү [2].

Демек, жогорудагыларды жыйынтыктасак, жакшы педагог болгонго караганда жакшы тарбиялоочу болуу татаалыраак. Анткени көбүнчө педагогдордун иш-аракеттери жаратылыш аркылуу берилген жөндөмдүүлүктөр менен байланыштуу экендиги аныкталган.

Ошондой эле социалдык педагогикалык жөндөмдүүлүктөр арасында атайын жөндөмдүүлүк өзгөчөлөнөт, аны мугалимдин ишмердүүлүгүндө да, тарбиялоочунун ишине да көрүүгө болот. Бул – педагогикалык пикирлешүүгө болгон жөндөмдүүлүк.

Ошондуктан балдарды таануу инсан катары адамдын жалпы баасына кирет, пикирлешүү жөндөмдүүлүгү дайыма ал жөнүндө таасир калтыруунун негизинде түзүлөт жана балдардын инсандыгынын өзгөчөлүгүнүн мотивдердин жана ниеттердин сырткы көзөмөлдөнгөн жүрүш-туруштун балдардын ички дүйнөсүнүн байланышынан өзгөчөлөнөт.

Балдардын өзүн-өзү таануусу өзүнүн билимин, алардын жөндөмдүүлүгүн, мүнөзүн

жана инсандыгынын башкы өзгөчөлүктөрүнүн баасын, ошондой эле коомду кандай кабыл алышат жана курчап турган адамдар кандай көрүнөт, мына ушулардын баасын божомолдойт.

Пикирлешүүнүн ситуациясын туура баалоо билгичтиги бул жөндөмдүүлүк жагдайды көзөмөлдөйт, анын маалыматтуу белгилерин аңдайт жана аларга көңүл бурат, ошондой эле пайда болгон ситуациянын социалдык жана психологиялык маанисин туура кабыл алат жана баалайт.

Балдарда тарбиялоодо жана окутууда технологиялардын эффективдүү жактарын кызыктыруу өзгөчөлүктөрү төмөнкүдөй шартталат:

- технологияларды системалык түрдө ишке ашыруу;
- балдардын аркетине кызыктыруунун ылайык келиши, мугалимдин түшүндүрүүсү менен коштолот;
- балдардын жетишкендиктери менен аныкталган жыйынтыкка жеткирүү;
- балдардын жетишкен жыйынтыгынын маанилүүлүгү жөнүндө маалыматты божомолдоо;
- балдардын өзүнүн ишин жакшы жыйынтыкка жетишкендиктин эсеби менен уюштура билүүсүн өнүктүрүү;
- балдардын мурунку жана азыркы жетишкендигин салыштыруу;
- ички стимулдар: кызыкчылык, өзүн-өзү өнүктүрүү максаты, окуудан канааттануу ж.б.

Инновациялык технологияларга таянуу менен, балдардын мотивациялык сферасына таасир этүү өзгөчөлүктөрү дагы аныкталат:

- балдардын көңүл буруусу анын жеке жөндөмдүүлүктөрүнөн жана мүмкүнчүлүгүнөн көз каранды экендигин концентрациялайт;
- мурунку тапшырмалар аткарылгандан кийин, балдардын жаңы тапшырмага болгон кызыгуусун көрсөтүүсүнө мүмкүндүк берүү [2].

Ошондой эле педагогдун инновациялык технологиясында индивидуалдуу стилдери өзгөчөлөнөт.

Аларда таланттуу, чыгармачыл педагог бул дайыма индивидуалдуулук болуп эсептелет.

Демек, педагогикалык кесипти тандаган ар бир мугалим инсан катары аң-сезимдүү калыптанган жана сөзсүз түрдө индивидуалдуулук болуп саналат.

Ал эми педагогикалык инновациялык технологиясында өзгөчөлөнгөн индивидуалдуулук стилинин негизги белгилерине төмөндөгүлөрдү киргизсек болот:

- темпераментте (реакциянын узактыгы жана ылдамдыгы, иштин индивидуалдуу темпи, эмоционалдуу жооп берүү) менен аныкталат;
- окутуу технологияларын тандоо өзгөчөлүктөрү менен айырмаланат;
- тарбиялоонун технологияларын жана каражаттарын тандоо өзгөчөлүктөрү;
- педагогикалык пикирлешүү өзгөчөлүктөрүн айырмалоо;
- балдардын жүрүш-туруш манералары жана түрлөрү кирет;
- кызыктыруунун жана жазалоонун бул же тигил түрүн тандап алуу;
- балдарга психологиялык-педагогикалык таасир этүүчү каражаттарды колдонуу;

Педагог жүрүш-туруш формасынын жана педагогикалык таасирдин бул же тигил технологиясын тандоо менен, өзүнүн индивидуалдуулук шыгын эсепке алуусу менен шартталат.

Демек, макалада көрсөтүлгөндөй, педагогикалык тажрыйба көчүрүлбөйт, андагы башкы технологияларды колдонуу менен педагог балдарга билим берүү жана тарбиялоо жөнгө салынарында шек жок.

Мындай өзгөчөлүктөр алдыңкы педагогикалык технологияны өздөштүрүүнүн негизинде балдарга билим берүүдө жана тарбиялоодо эффективдүүлүктү жогорулатат десек болот. Ошондуктан балдарга билим берүүдө жана тарбиялоодо педагогикалык технологиялардын мааниси чоң экендиги макалада сунушталган.

Адабияттар:

1. Рахимова М.Р., Абдыкеримова М.А. Педагогиканын теориясы, системасы жана технологиясы. – Б., 2007.
2. Мамбетакунов Э., Сияев Т. Педагогиканын негиздери. – Б., 2002.
3. Слостенин В.А. Педагогика. – М., 1998.
4. Подласый И.П. Педагогика. – М., 2000.